

УДК 811.162.3'367.622

Андрій Скоплев

ПРО ДИСТРИБУЦІЮ ФОРМ ЧЕСЬКОГО ДІЄСЛІВНОГО ІМЕННИКА У ПЕРФЕКТИВНИХ КОНТЕКСТАХ

Статтю присвячено проблемі збереження у чеських дієслівних іменниках категорії виду. Сформульовано теоретико-методологічні принципи аналізу дієслівних іменників щодо наявності видових значень доконаності – недоконаності. На матеріалі даних Чеського національного корпусу вивчено особливості дистрибуції видових форм дієслівного іменника в контекстах, що актуалізують значення доконаного виду. Встановлено, що в перфективних контекстах дієслівні іменники вживаються зазвичай у відповідній видовій формі.

Ключові слова: дієслівний іменник, категорія виду, гібридні частини мови, синтаксична трансформація, аспектуально значущий контекст.

Вступ. Чеські дієслівні іменники на *-ní/-tí* на зразок *rozlévání / rozlití* (чеськ. *podstatné jméno slovesné* «дієслівний іменник»; далі – ДІ), регулярно утворюючись від дієслівних основ та зберігаючи акціональне значення, мають об'єктивну можливість передавати категорію виду твірних дієслів: *ROZLÉVA-t* (розливати) – *ROZLÍ-t* (розлити) → *ROZLÉVÁ-ní* – *ROZLI-tí* (розливання, розлиття); також див. *unikání* – *uniknutí* (втеча; витікання), *předávání* – *předání* (передавання, вручення), *dělání* – *udělání* (виконання, виготовлення).

Незліченна кількість у чеській мові подібних субстантивних «корелятив», що нагадують дієслівні видові пари, є для більшості богемістів вагомим аргументом на користь наявності видової семантики в ДІ. Такий погляд відображено в граматиках Б. Гавранека й А. Єдлічки (Havránek, Jedlička, 1981, с. 268), М. Чехової (Čechová, 2000, с. 169), академічній граматиці (Komárek, Kořenský, Petr, Veselková, 1986, с. 136), працях М. Докуліла (Dokulil, 1953, с. 227), М. Єлінека (Jelínek, 1967, с. 574), В. Шмілауера (Šmilauer, 1971, с. 66). Протилежного погляду дотримуються Е. Махачкова (Macháčková, 1992, с. 276), Т. Ацаркіна (Ацаркина, 1985, с. 123–124), Г. Кржижкова (Křížková, 1968, с. 143), які враховують не тільки факт характерної парності, але й семантику форм ДІ, вживаних у реальних контекстах. Дослідники наголошують на непослідовності вираження, ослабленості або переосмисленні видових значень у ДІ, фіксуючи, зокрема, факти невідповідності видової форми субстантива аспектуальній семантиці контексту, в якому він вживається, пор.: *Tesaři provádějí přemostění silnice* (Теслі перекидають мости через шосе) замість очікуваного *přemostování*

© Скоплев А., 2021

DOI: 10.24025/2707-0573.2(5).2021.245451

(Ацаркіна, 1985, с. 123–124); *Zpracování dokladů pokračuje* (Обробка документів триває) замість *zpracovávání* (Křížková, 1968, с. 142–143). Вид для дієслівних іменників, висновує Т. Ацаркіна, «не є категоріальною морфологічною характеристикою» (Ацаркіна, 1985, с. 124).

Розглядувана проблема є актуальною не тільки для чеських субстантивів на *-ní/-tí*, але й для споріднених віддієслівних формацій в інших слов'янських мовах – словацькій, польській, українській, російській (Furdík, 1967; Пчелинцева, 2016).

Теоретичне підгрунття. Труднощі у розв'язанні проблеми видової співвідносності форм чеського дієслівного іменника зумовлені, на нашу думку, не тільки об'єктивними причинами. Крім того, що об'єктом аналізу виступає потенційний контамінант, який поєднує ознаки діаметрально протилежних частин мови, поточне дослідження ускладнено вузькістю та недостатньою обґрунтованістю застосовуваних при цьому підходів. Ми переконані, що вивчення здатності дієслівних іменників до передавання виду не обмежується врахуванням характеру їхнього словотворення або відповідності видової форми аспектуальній семантиці контексту; це дослідження є значно глибшим, нерозривно пов'язаним з усіма аспектами мовного функціонування ДІ, разом із лексичною семантикою і навіть із синтаксичними властивостями.

Ключовим у розв'язанні розглядуваної проблеми є, безумовно, метод дистрибутивного аналізу, що передбачає виявлення дистрибуції видових форм дієслівного іменника в спеціальних аспектуально значущих контекстах як синтаксичних конструкціях, що актуалізують значення одного з видів і допускають, таким чином, вживання лише відповідної видової форми дієслівного іменника / дієслова. Подібні засоби діагностики видових значень чеського ДІ використовують Г. Кржижкова, Т. Ацаркіна, С. Дікі, П. Карлік, наприклад: *pustit se do shánění / *sehnání* (взятися за добування), *neustálé zvyšování / *zvýšení cen* (безперервне підвищення цін) або *několik let se táhnoucí stavění stadionu* (тривале декілька років будівництво стадіону) – контексти, які актуалізують значення недоконаного виду; *pokusit se o vytvoření* (спробувати створити) – контекст, який актуалізує значення доконаного виду (Křížková, 1968, с. 138–141; Ацаркіна, 1985, с. 123–124; Dickey, 1995, с. 27; Karlík, 2007, с. 242).

Проте варто зазначити, що далеко не кожний акціональний субстантив на *-ní/-tí* може служити об'єктом аналізу на предмет збереження виду. Існує велика кількість контекстів, у яких акціональне значення дієслівного іменника доволі важко інтерпретувати з погляду видової семантики доконаності – недоконаності, що може бути викликано: а) використанням його як терміна; б) його змістовим переосмисленням і, як результат, позначенням не дії як такої, а явищ, суміжних з поняттям дії. Про існування таких «безвидових» форм ДІ, щоправда в польській і словацькій мовах, свідчать М. Сотак (Soták, 1978), Я. Пузиніна (Puzynina, 1969), А. Отфіновський (Otfinowski, 1970). Див. відповідні приклади з чеської мови: *Hlubinné naslouchání je vyšším stavem vědomí a propojuje posluchače se vším, co existuje* (Глибоке слухання є найвищим станом свідомості та поєднує слухача з усім суцим) – ДІ як компонент термінологічної сполуки; *Od začátku týdne se kromě 450 Britů účastnili cvičení i čeští vojáci* (Від початку тижня крім 450-ти британців у навчаннях взяли участь і чеські військові) – ДІ із значенням «подія, військовий захід». Для їх виокремлення дослідники використовують критерій синтаксичної

трансформованості – відповідні іменникові фрази зазвичай неможливо трансформувати у конструкції з формами дієслова, пор.: **To, že někdo hlubinně naslouchá, je vyšším stavem vědomí...?*; однак *Trendem je naslouchání zákazníkovi* ‘Тенденцією є прислуховуватися до покупця’ → *...je naslouchat zákazníkovi*. Вважаємо, що виокремлювання та відсіювання подібних «псевдоакціональних», термінологізованих, нетрансформованих одиниць як форм потенційно безвидових має бути обов’язковим прийомом у межах дослідження виду чеського ДІ.

У світлі запропонованих ідей твердження Г. Кржижкової, Т. Ацаркіної й Е. Махачкової про неспроможність ДІ до послідовного передавання виду є щонайменше сумнівними: у більшості використовуваних дослідниками діагностичних контекстах субстантиви не можуть бути трансформовані у структури з дієсловом. Пор.: **Tesaři provádějí to, že přemostí / přemostují...?*; *Doklady se zpracovávají dále?* (сумнівна трансформація). Через ту саму причину недостатньо аргументованими ми вважаємо висновки П. Карліка й С. Дікі, які дотримуються протилежної думки. Також необхідно зазначити, що у згаданих працях П. Карліка, Е. Махачкової та Т. Ацаркіної збереження в субстантивах категорії дієслівного виду не становить окремого предмета вивчення, а вартій лише коротких зауважень, тому ілюстрації контекстного вживання форм ДІ нараховують здебільшого три-п’ять прикладів.

Зрештою не позбавлені недоліків і новітні корпусні розвідки, в яких дослідження видової семантики дієслівного іменника проводять з урахуванням зазначених вище принципів (Скоплев, 2017). Так, дані чеських корпусів переконливо засвідчують ідентичність дистрибуції видових форм трансформованих ДІ та дієслова, що, безумовно, підтверджує наявність в змістовій структурі перших семантики виду, проте ця закономірність виявлена внаслідок аналізу винятково «імперфективних» контекстів (тобто таких, які актуалізують семантику недоконаного виду). Наприклад, в конструкціях *začít s vykonáváním něčeho / vykonávat něco* ‘почати виконання чого-н. / виконувати що-н.’, *Někdo tráví čas vykonáváním něčeho / ...tím, že vykonává něco* ‘Хтось проводить час за виконанням чого-н. / ...за тим, що виконує що-н.’ або *Někdo se živí vykonáváním něčeho / ...tím, že vykonává něco* ‘Хтось заробляє, живе виконанням чого-н. / ...тим, що виконує що-н.’ вживаються, за окремими винятками, дієслова саме недоконаного виду та вмотивовані ними ДІ. Аналогічні дані щодо «перфективних» контекстів (таких, які актуалізують семантику доконаного виду), на наш погляд, суттєво б доповнили уявлення про розглядувану властивість чеського дієслівного іменника. Запропонована стаття націлена на усунення такого недоліку.

Мета статті – дослідити в руслі проблеми видової співвідносності чеського дієслівного іменника дистрибуцію його видових форм у перфективних контекстах.

Методи та матеріал дослідження. Як засадничий використано метод дистрибутивного аналізу, логіка застосування якого полягає у встановленні можливості уживання видових форм ДІ у спеціальних діагностичних контекстах, які актуалізують семантику доконаного виду. Відбір таких контекстів здійснено із застосуванням методів трансформаційного й контекстного аналізу. Джерелом фактичного матеріалу слугував корпус чеської мови SYN 4-ї версії (<https://www.korpus.cz>). Матеріал дослідження склали близько семи тисяч корпусних уходжень із фразами на базі дієслівного іменника.

Результати дослідження. Незважаючи на поширеність та різноманіття конструкцій з дієслівним іменником у чеській мові, відбір аспектуально значущих контекстів для «видової діагностики» його форм є дуже непростим завданням. У багатьох випадках синтаксичне оточення ДІ, що також відзначає Г. Кржижкова (Křížková, 1968, с. 138–139), не може слугувати чітким індикатором видового значення – часто відмінності такого роду ледь помітні, складні для інтерпретації або зовсім іррелевантні. Також потрібно враховувати, що перфективні контексти, за твердженням Г. Кржижкової та Л. Веселого, є нечисленними й менш виразними, ніж імперфективні, оскільки цілком не виключають вживання форм недоконаного виду. Причому це стосується як форм ДІ, так і форм дієслова (Křížková, 1968, с. 138–139; Veselý, 2008, с. 220).

Унаслідок корпусного аналізу фраз з дієслівним іменником було відібрано два контексти, що максимально повно відповідають критеріям трансформованості й аспектуальної однозначності. Такими виявилися обставинні конструкції 'Po + ДІ' та 'Před + ДІ'. Позначаючи дії, які передують або відбуваються після дій, виражених у межах речення дієсловом-присудком, вони пов'язані відношенням синтаксичної трансформації з підрядними обставинними часу, приєднуваними сполучниками *Poté, co (Když / Až)* та *Než*. В останніх вживаються форми дієслів переважно доконаного виду (GrepI, Karlík, 1998, с. 271–273; Veselý, 2008, с. 216). Див. табл. 1:

Таблиця 1 – Перфективні контексти для перевірки видової співвідносності ДІ

Контекст	Приклад (корпус SYN)
<p>Po vykonání něčeho někdo (u)dělal něco → Poté, co / Když někdo vykonал něco, (u)dělal něco</p> <p>(Після виконання чого-н. хтось (з)робив що-н. → Після того, як хтось виконав що-н., хтось (з)робив що-н.)</p>	<p>Po rozvezení květin jsem dojela do kanceláře, kde jsem vyřizovala maily → Poté, co jsem rozvezla květiny,...</p> <p>(Після розвезення квітів я доїхала до офісу, де розбирала повідомлення електронної пошти → Після того, як я розвезла квіти,...)</p>
<p>Před vykonáním něčeho někdo (u)dělal něco → Než někdo vykonал něco, (u)dělal něco</p> <p>(Перед виконанням чого-н. хтось (з)робив що-н. → Перше ніж / Перед тим, як виконати що-н., хтось (з)робив що-н.)</p>	<p>Před sjednáním kontraktu musela spočítat očekávané náklady → Než sjednala kontrakt, musela...</p> <p>(Перед укладенням договору, вона мусила підрахувати очікувані витрати → Перед тим, як укласти договір,...)</p>

Проте про абсолютну відповідність контекстів згаданим вище критеріям говорити все-таки не можна. По-перше, наявність при дієслівному іменнику деяких означальних слів іноді зумовлює неможливість трансформації відповідної іменникової фрази в дієслівну, пор.: *Po provedeném ozdravení podniku jsme ekonomicky soběstační...* 'Після проведеного оздоровлення підприємства ми є економічно незалежними' → *Poté, co jsme ___? ___ ozdravili podnik,...* Залежить це, зазначимо, здебільшого від самого ДІ, зокрема його іменникових флективних властивостей. По-друге, у наведених підрядних обставинних зрідка можуть вживатися дієслова недоконаного виду, особливо, за твердженням Л. Веселого, на позначення неактуальної дії (GrepI, Karlík,

1998, с. 271–273; Veselý, 2008, с. 216). Пор.: *Než budeš číst ten román, prostuduj si životopis jeho autora* ‘Перед тим, як будеш читати цей роман, вивчи біографію його автора’; *Než jdu do školy, zkontroluji si všechny potůčky* ‘Перед тим, як іти до школи, я перевірю всі шкільні посібники’, але **Než jdu zítra ráno do školy...* ‘Перед тим, як іти завтра вранці до школи, ...’ (Veselý, 2008, с. 216). Такий факт, на нашу думку, не спростовує надійність обраних контекстів, оскільки відсоток вживання в них дієслів недоконаного виду досить незначний. Згідно з результатом пошукових запитів у корпусі SYN, у конструкціях «*Poté, co / Než + дієслово*» вживання дієслів недоконаного виду нараховує лише 741 / 2580 входжень відповідно, що складає лише **7,2 %** та **12 %** від загальної кількості знайдених дієслів (9510 / 21585 вх.).

З урахуванням вищесказаного можна висунути таке припущення: якщо чеським субстантивам на *-ní/-tí* властива категорія виду, то у виокремлених перфективних контекстах, за аналогією до форм дієслова, будуть вживатися переважно ДІ, вмотивовані дієсловами доконаного виду.

Аналіз даних корпусу SYN переконливо засвідчив, що дистрибуція видових форм ДІ в обраних перфективних контекстах є подібною до дистрибуції видових форм дієслова. Унаслідок перевірки відповідних конкордансів і вилучення з них входжень, що не відповідають критеріям пошуку (структури з ДІ, що не трансформуються, вживаються в предметному значенні або вмотивовані двовидовими дієсловами), до загальної статистики включено 6874 входження, в 6612-ти з яких, як і очікувалося, вживаються субстантиви, вмотивовані дієсловами доконаного виду. Див. табл. 2:

Таблиця 2 – Дистрибуція видових форм ДІ у перфективних контекстах

Контекст	Загальна кількість входжень ДІ	Кількість входжень ДІ, вмотив. дієслов. недок. виду	Кількість входжень ДІ, вмотив. дієслов. док. виду
<i>Po + ДІ</i>	4308	51 / 1,2 %	4257 / 98,8 %
<i>Před + ДІ</i>	2566	211 / 8,2 %	2355 / 91,8 %
Сумарно	6874	262 / 3,8 %	6612 / 96,2 %

З огляду на подані статистичні дані, конструкції '*Po + ДІ*' та '*Před + ДІ*' в сучасній чеській мові досить поширені, а отже, забезпечують більшу достовірність отриманих результатів. Їх надійність як засобу діагностики підкріплюється ще й відсутністю жодних лексичних обмежень щодо вживаних форм. Широке розмаїття лексичної семантики зафіксованих субстантивів на *-ní/-tí*, вмотивованих дієсловами доконаного виду, свідчить про послідовний характер виявленої тенденції. Пор.:

- *Po částečném zaschnutí barvy můžete ještě hrany skříní přejet navlhčeným hadříkem* → *Až barva částečně zaschne, můžete...* ‘Після того, як фарба частково засохне, ви можете ще протерти краї шаф вологою ганчіркою’;

- *Po odeznění šoku jsem byl na Pepu moc naštvaný, ale už to pomínulo* → *Poté, co šok odezněl, byl jsem na Pepu...* ‘Після того, як шок угамувався, я був на Пепу дуже розлючений, але все вже пройшло’;

- *Před nalitím těsta obložíme stěny savým papírem* → *Než nalijeme těsto, obložíme...* ‘Перед залиттям тіста / Перед тим, як залити тісто, обкладемо стінки промокальним папером’;

- *Před vybetonováním základů musíte do stavební jámy položit kanalizační potrubí* → *Než vybetonujete základy, musíte...* ‘Перед тим, як забетонувати фундамент, вам необхідно в котлован укласти каналізаційні труби’.

Зафіксовано також такі похідні від дієслів доконаного виду: *odevzdání* ‘повернення; вручення, здача’, *přezutí* ‘перевзування’, *vylíhnutí* ‘вилуплення, вихід з яйця’, *skončení* ‘закінчення’, *přečtení* ‘прочитання’, *osvobození* ‘звільнення’, *obdržení* ‘одержання, отримання; здобуття’, *sečtení* ‘підрахування, підсумування’, *zjištění* ‘з’ясування, розкриття, виявлення’, *prostudování* ‘вивчення, опрацювання’, *vyruknutí* ‘виникнення, раптова поява’, *podepsání* ‘підписання’, *zahájení* ‘відкриття, початок’, *překročení* ‘переступання, перехід’, *polknutí* ‘ковток’, *nastavení* ‘підставлення; подовження’, *uzavření* ‘закриття, закупорка; перекриття’, *rozehrání* ‘початок гри, розігрування’, *sešití* ‘зшиття, скріплення, зашиття’, *nanesení* ‘нанесення; намазування’, *nastoupení* ‘настання’ тощо.

Кількість форм ДІ, вмотивованих дієсловами недоконаного виду, чітко підтверджує, що вони в цих контекстах, так само як твірні дієслова, є одиницями цілком периферійними. Найбільш уживаними серед них виявилися субстантиви *podávání* ‘подавання; простягання’, *natáčení* ‘записування; зйомка’, *barvení* ‘фарбування’, *čištění* ‘чищення, протирання, миття’, *nanášení* ‘наношування; намазування’, *sčítání* ‘рахування, підраховування’, *užívání* ‘використовування, застосовування, запровадження’, *mytí* ‘миття, умивання’.

Особливої уваги, у зв’язку з цим, вимагають поодинокі приклади паралельного вживання в одному контексті корелятивних субстантивів типу *nanášení* – *nanesení*, утворених від парних за видом дієслів. Пор.:

а) *Před nanášením barvy musejí být stěny čisté* ‘Перед наношуванням фарби стіни повинні бути чистими’ – *Před nanesením tmelu je třeba vyčistit podklad štětcem* ‘Перед нанесенням шпаклівки потрібно вичистити підкладку щіткою’;

б) *Před rozbalováním dárků je třeba rozdat úkoly* ‘Перед розпаковуванням подарунків потрібно роздати доручення’ – *...dodržujete zvuk rovečeřet kapra. Před rozbalením dárků zvoníme zvonečkem* ‘Ми дотримуємось звички повечеряти коропом. Перед розпакуванням подарунків ми дзвонимо у дзвоник’;

в) *Po užití drogy nemáte šanci plně kontrolovat vozidlo...* ‘Після прийому препарату ви не маєте шансів на повний контроль над автомобілем’ – *Po užívání antidiabetik mám žaludeční a žlučnickové obtíže* ‘Після приймання протидіабетичних засобів у мене розлад шлунка та жовчного міхура’.

Усупереч зауваженням Л. Веселого про специфіку вживання дієслів недоконаного виду в перфективному контексті ‘*Než + дієслово*’, ДІ в прикладах а та б, на нашу думку, не протиставлені за актуальністю / неактуальністю позначуваних дій. Неактуальний характер, з огляду на зміст наведених речень (інструкції, правила, рекомендації; дії, що увійшли у звичку), можна приписати всім чотирьом діям. Аспектуальні відмінності між *nanášení*, *rozbalování* – *nanesení*, *rozbalení* за таких контекстуальних умов видаються нам дещо затертими або, принаймні, несуттєвими. Проте між корелятами *užití* – *užívání* у прикладі в виразно проступає протиставлення «однократна –

багатократна дія», тому використання в другому реченні субстантива, вмотивованого дієсловом недоконаного виду, є цілком виправданим.

Обмежене функціонування таких форм ДІ в перфективних контекстах, як бачимо, підлягає поясненню й загальній тенденції кардинально не суперечить.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, подібність дистрибуції видових форм дієслова і дієслівного іменника в перфективних контекстах дає підставу стверджувати, що семантика виду є невід'ємною частиною змістової структури останнього в сучасній чеській мові. Вважаємо, що подальше вивчення цього дієслівно-іменникового утворення із залученням більш широкого кола діагностичних контекстів зможе це підтвердити.

Не менш важливим і перспективним у руслі досліджуваної проблеми є дослідження «псевдоакціонального» різновиду форм дієслівного іменника – одиниць, що мають переосмислене акціональне значення, функціонують як терміни, не трансформуються у складі іменникових фраз у конструкції з дієсловом. Таким формам приписують нездатність до вираження дієслівного виду, але через наявний, до кінця не втрачений поняттєвий зв'язок з акціональністю вони помилково можуть вважатися його потенційними виразниками.

Бібліографія

- Ацаркина, Т. А. (1985). Влияние категории вида на формирование общей семантики отглагольных существительных на -ní, -tí в современном чешском языке. *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich: Budowa, semantyka i funkcjonowanie.* (s. 121–141). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Пчелинцева, Е. Э. (2016). *От глагола к имени: аспектуальность в русских, украинских и польских именах действия.* Санкт-Петербург: Наука.
- Скоплев, А. А. (2017). О видовом противопоставлении чешских акциональных субстантивов типа *nalévání – nalití*. *Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія.* 38. 2. 28–35.
- Čechová, M. a kol. (2000). *Čeština – řeč a jazyk.* Praha: ISV nakladatelství.
- Dickey, S. M. (1995). Aspect and verbal noun in Slavic. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику.* 38. 2. 19–41.
- Dokulil, M. (1953). K překládání slovesného vidu. *Kniha o překládání: Příspěvky k otázkám překládu z ruštiny.* (s. 217–228). Praha: Nakladatelství československo-sovětského institutu.
- Furdík, J. (1967). O vide a vázbe pri slovesných podstatných menách. *Slovenská reč.* 32. 2. 65–74.
- Grepl, M., Karlík, P. (1998). *Skladba češtiny.* Olomouc: Votobia.
- Havránek, B., Jedlička, A. (1981). *Česká mluvnice.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Jelínek, M. (1967). Jména dějová. *Tvoření slov v češtině. 2. Odvozování podstatných jmen.* (s. 562–653). Praha: Academia.
- Karlík, P. (2007). Několik drobných poznámek k dějovým jménům. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada jazykovědná (A).* 56. 55. 235–246.
- Komárek, M., Kořenský, J., Petr, J. (vedoucí), Veselková, J. a kol. (1986). *Mluvnice češtiny (2): Tvarosloví.* Praha: Academia.
- Křížková, H. (1968). Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině. *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české. III. O ruském slovese.* (s. 81–152). Praha: Academia.
- Macháčková, E. (1992). K jednotlivým typům transformací v češtině. *Slovo a slovesnost.* 53. 4. 273–281.

- Otfinowski, A. (1970). Aspekt odsłownika jako członu określanego lub określającego w niektórych związkach z przydawką. *Zeszyty naukowe uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. Nauki humanistyczno-społeczne*. 38. VIII. 103–114.
- Puzynina, J. (1969). *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim. (Słowotwórstwo, semantyka, składnia)*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Šmilauer, V. (1971). *Novočeské tvoření slov*. vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Soták, M. (1978). *Dejové substantíva v slovenčine a v ruštině*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Veselý, L. (2008). Testy pro zjišťování vidové hodnoty vidového paradigmatu slovesa (indikátory slovesného vidu). *Slovo a slovesnost*. 69. 3. 211–220.

Список використаних джерел

- Křen, M., Cvrček, V., Čapka, T. a kol. (2016). Český národní korpus: korpus SYN, verze 4 z 16. 09. 2016. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Отримано з <http://www.korpus.cz>

References

- Acarkina, T. A. (1985). Vlijanie kategorii vida na formirovanie obshhej semantiki otglagol'nyh sushhestvitel'nyh na -ní, -tí v sovremennom cheshskom jazyke. *Badania nad czasownikiem w językach słowiańskich: Budowa, semantyka i funkcjonowanie*. (s. 121–141). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Čechová, M. a kol. (2000). *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství.
- Dickey, S. M. (1995). Aspect and verbal noun in Slavic. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. 38. 2. 19–41.
- Dokulil, M. (1953). K překládání slovesného vidu. *Kniha o překládání: Příspěvky k otázkám překladu z ruštiny*. (s. 217–228). Praha: Nakladatelství československo-sovětského institutu.
- Furdík, J. (1967). O vide a vázbe pri slovesných podstatných menách. *Slovenská reč*. 32. 2. 65–74.
- Grepl, M., Karlík, P. (1998). *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- Havránek, B., Jedlička, A. (1981). *Česká mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Jelínek, M. (1967). Jména dějová. *Tvoření slov v češtině. 2. Odvozování podstatných jmen*. (s. 562–653). Praha: Academia.
- Karlík, P. (2007). Několik drobných poznámek k dějovým jménům. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: Řada jazykovědná (A)*. 56. 55. 235–246.
- Komárek, M., Kořenský, J., Petr, J. (vedoucí), Veselková, J. a kol. (1986). *Mluvnice češtiny (2): Tvarosloví*. Praha: Academia.
- Křížková, H. (1968). Substantiva s dějovým významem v ruštině a v češtině. *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české. III. O ruském slovese*. (s. 81–152). Praha: Academia.
- Macháčková, E. (1992). K jednotlivým typům transformací v češtině. *Slovo a slovesnost*. 53. 4. 273–281.
- Otfinowski, A. (1970). Aspekt odsłownika jako członu określanego lub określającego w niektórych związkach z przydawką. *Zeszyty naukowe uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu. Nauki humanistyczno-społeczne*. 38. VIII. 103–114.
- Pchelinceva, E. Je. (2016). *Ot glagola k imeni: aspektual'nost' v russkih, ukrainskih i pol'skih imenah dejstvija*. Sankt-Peterburg: Nauka.
- Puzynina, J. (1969). *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim. (Słowotwórstwo, semantyka, składnia)*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.
- Skoplev, A. A. (2017). O vidovom protivopostavlenii cheshskih akcional'nyh substantivov tipa nalévání – nalití. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho un-tu. Serii: Filolohiia*. 38. 2. 28–35.
- Šmilauer, V. (1971). *Novočeské tvoření slov*. vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

- Soták, M. (1978). *Dejové substantíva v slovenčine a v ruštině*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Veselý, L. (2008). Testy pro zjišťování vidové hodnoty vidového paradigmatu slovesa (indikátory slovesného vidu). *Slovo a slovesnost*. 69. 3. 211–220.

List of used sources

- Křen, M., Cvrček, V., Čapka, T. a kol. (2016). Český národní korpus: korpus SYN, verze 4 z 16. 09. 2016. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Retrieved from <http://www.korpus.cz>

Резюме

Скоплев Андрій

**ПРО ДИСТРИБУЦІЮ ФОРМ ЧЕСЬКОГО ДІЄСЛІВНОГО ІМЕННИКА
В ПЕРФЕКТИВНИХ КОНТЕКСТАХ**

Постановка проблеми. Діаметрально протилежні погляди на спроможність чеських дієслівних іменників на *-ní/-tí* на зразок *rozlévání – rozlítí* (розливання, розлиття) до передавання категорії дієслівного виду зумовлюють необхідність перегляду чинних підходів та вироблення нової теоретико-методологічної платформи дослідження. Регулярне творення від дієслів, характерна для видів парність (*rozlévat – rozlít*), а також збереження акціонального значення не є доказом наявності виду у дієслівних іменників. Останнє необхідно підкріпити дослідженням щодо того, наскільки послідовно форми дієслівного іменника, вживані в реальних контекстах, виражають видову семантику доконаності – недоконаності. Причому з кола аналізованих одиниць повинні бути вилучені ті субстантиви на *-ní/-tí*, які функціонують як терміни, мають переосмислене акціональне значення або не можуть трансформуватися у складі іменникових фраз у дієслівні конструкції. Засобом діагностики слугують аспектуально значущі контексти, які, актуалізуючи значення одного з видів, допускають вживання лише відповідної видової форми дієслівного іменника: *neustálé zvyšování / *zvýšení* (безперервне підвищення).

Мета статті – дослідити в руслі проблеми видової співвідносності чеського дієслівного іменника дистрибуцію його видових форм в перфективних контекстах (актуалізують значення доконаного виду).

Методи дослідження. Як засадничий використано метод дистрибутивного аналізу, логіка застосування якого полягає у встановленні можливості уживання видових форм дієслівного іменника у діагностичних контекстах, які актуалізують семантику доконаного виду. Відбір таких контекстів здійснено із застосуванням методів трансформаційного й контекстного аналізу. Джерелом фактичного матеріалу слугував корпус чеської мови SYN 4-ї версії.

Основні результати дослідження. Як діагностичні контексти обрано дві обставинні конструкції '*Po + дієслівний іменник*' та '*Před + дієслівний іменник*' зі значенням дій, що передують або відбуваються після дій, виражених в межах речення дієсловом-присудком. Вони пов'язані відношенням синтаксичної трансформації з підрядними обставинними часу, приєднуваними сполучниками *Poté, co* та *Než*. В останніх вживаються форми дієслів

переважно доконаного виду. Аналіз даних корпусу SYN засвідчив, що дистрибуція видових форм дієслівного іменника в обраних перфективних контекстах є подібною до дистрибуції видових форм дієслова: у 96 % входжень зафіксовано дієслівні іменники, вмотивовані дієсловами доконаного виду. Наявність у цих контекстах дієслівних іменників, вмотивованих дієсловами недоконаного виду, нечисленних та периферійних (4 %), загальній тенденції кардинально не суперечить.

Висновки та перспективи дослідження. Подібність дистрибуції видових форм дієслова і субстантивів на *-ní/-tí* в перфективних контекстах дає підставу стверджувати, що семантика виду є невід'ємною частиною змістової структури дієслівного іменника в сучасній чеській мові. Перспективним в руслі поточної проблеми є дослідження «псевдоакціонального» різновиду форм дієслівного іменника – одиниць, що мають переосмислене акціональне значення, функціонують як терміни, не трансформуються у складі іменникових фраз у конструкції з дієсловом. Таким формам приписують нездатність до вираження дієслівного виду, але через наявний, до кінця не втрачений поняттєвий зв'язок з акціональністю вони помилково можуть вважатися його потенційними виразниками.

Ключові слова: дієслівний іменник, категорія виду, гібридні частини мови, синтаксична трансформація, аспектуально значущий контекст.

Abstracts

Skopliev Andrii

ON THE DISTRIBUTION OF CZECH VERBAL NOUN FORMS IN PERFECTIVE CONTEXTS

Background. Diametrically opposed views on the ability of Czech verbal nouns ending in *-ní/-tí*, such as *rozlévání – rozliti* (*spilling, spill*) to convey verbal aspect category necessitate a revision of existing approaches and development of a new methodological platform for research. Regular verbal word-formation, characteristic pair correlations (*rozlévat – rozlít*), as well as inheritance of action semantics are not sufficient to prove the aspect in verbal nouns. The latter needs to be supported by a research on how consistently the forms of the verbal noun, that are used in real contexts, express perfective and imperfective aspect semantics. Moreover, nominals ending in *-ní/-tí*, which are used as terms and deviate from the initial semantics of a procedural action or can not be transformed into structures with verbs within phrases, should be eliminated from the bulk of the analyzed units. The means of diagnosis are contexts that are sensitive to aspect, which allow the use of the appropriate aspect form of the verbal noun: *neustálé zvyšování / *zvyšení* (*continuous increase*) by actualizing the meaning of one of the aspects.

The purpose of the article is to investigate the distribution of the aspect forms of nominals ending in *-ní/-tí* in perfective contexts (actualize the perfective aspect semantics) in line with the issue of the aspect correlation of the Czech verbal noun.

Methods. The method of distributional analysis is used as a basis, the logic of which is to establish the possibility of using aspectual forms of the verbal noun in diagnostic contexts that actualize the semantics of the perfective aspect. The selection of such contexts was realized using the methods of transformational

and contextual analysis. The source of the actual material was the corpus SYN of the Czech language (4th version).

Results. Two diagnostic constructions '*Po + verbal noun*' and '*Před + verbal noun*' are chosen as diagnostic contexts. They denote actions preceding or occurring after the actions expressed within the sentence by the verb-predicate and can be transformed into subordinate clauses of time joined by the conjunctions *Poté, co* and *Než*. In the latter, the perfective verbs are mostly used. Analysis of SYN corpus data showed that in selected perfect contexts, the distribution of aspect forms of the verbal noun is similar to the distribution of aspect forms of the verb: in 96% of occurrences verbal nouns are motivated by perfective verbs. The presence in these contexts of verbal nouns motivated by imperfective verbs is peripheral (4%), thus not contradicting the general trend.

Discussion. The similarity of the distribution of verb forms and nouns ending in *-ní/-tí* in perfect contexts suggests that the aspectual semantics is an integral part of the semantic structure of the verbal noun in modern Czech. The study of "pseudo-action" variety of verbal noun forms – units that are used as terms, deviate from the initial semantics of a procedural action or can not be transformed into structures with verbs within phrases – aligns with the current problem. Such forms are attributed to the inability to express the verbal aspect, but due to the existing, not completely lost conceptual connection with the concept of action, they can be mistakenly considered for potential exponents of verbal aspect.

Keywords: verbal noun, category of aspect, hybrid parts of speech, syntactic transformation, aspectually significant context.

Відомості про автора

Скоплев Андрій, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовознавства та російської мови, Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «ДДПУ»; м. Бахмут (Україна), e-mail: andskoplev@ukr.net.

Skopliev Andrii, Candidate of Philological Sciences, Docent, Department of Linguistics and the Russian Language, Horlivka Institute for Foreign Languages, SHEI "DSPU", Bakhmut (Ukraine), e-mail: andskoplev@ukr.net.

ORCID 0000-0003-2931-8066

Надійшла до редакції 29 листопада 2021 року
Прийнято до друку 22 грудня 2021 року